

СТИСЛИЙ ВИКЛАД СТРАТЕГІЙ ТА ПОЛІТИК

**СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ
ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ:
РИЗИКИ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ**

І. Кузнєцова , О. Міхеєва,
Г. Гулієва, Р. Драгнева, В. Михненко

2018

UNIVERSITY OF
BIRMINGHAM

Ukrainian
Catholic
University

Arts & Humanities
Research Council

Partnership for
Conflict, Crime &
Security Research

Кузнєцова І., Міхеєва О., Гулієва Г., Драгнева Р., Михненко В. (2018) Соціальні наслідки вимушеної міграції в Україні: ризики маргіналізації та соціальної ексклюзії. Policy brief. The University of Birmingham.

Для подальшої інформації звертайтеся: i.kuznetsova@bham.ac.uk
Більше інформації про наш проект: www.idpukraine.com
@IrinaKuzn @idps_ukraine

Зміст

Вступ	3
Методика дослідження	3
Захист ВПО: що може зробити міжнародна спільнота? (Рілка Драгнева)	4
Сидіння на руїнах? Вплив війни на економіку Донбасу та роль ВПО в економіці України (Влад Михненко)	5
Реєстрація за місцем проживання та видача документів (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)	10
Маргіналізація людей похилого віку (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)	11
Житло є найгострішим питанням для внутрішньо переміщених осіб (Ірина Кузнєцова)	13
Цивільне населення з фізичними чи розумовими травмами внаслідок війни: потреба в комплексному підході (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)	14
Право власності ВПО в Україні (Гулара Гулієва)	17
Рекомендації	19
Подяка	21
Список літератури	22
Автори	23

Вступ. Незадовго після незаконної окупації та фактичної анексії Кримського півострова Російською Федерацією у лютому-березні 2018 року Донбас охопила жорстока – однак не проголошена чи «гібридна» – війна між Росією та військовими силами, що її підтримують, та Україною. Загалом з 14 квітня 2014 року до 15 листопада 2017 року ООН зафіксувала 35 081 випадок втрат, пов'язаних з війною, причому 10 303 осіб було вбито та 24 778 – поранено. На сьогодні офіційна кількість ВПО в Україні складає 1 491 528 осіб (Міністерство соціальної політики України, 23 березня 2018 р.). Понад 80% ВПО знайшли тимчасовий притулок у п'яти областях України: підконтрольній урядові території Донецької (загалом 42%) та Луганської областей (13%), сусідній Харківській (10,9%) та Запорізькій (7,4%) областях, а також у Києві (8%); трохи менше 20% ВПО осіли по інших областях України. Решта мешканців Донбасу – від двох до трьох мільйонів – зараз проживають на непідконтрольних урядові територіях, причому ще 600 000 потрапили у так звану «сіру зону», проживаючи в межах 5 кілометрів уздовж 457-кілометрової лінії фронту.

Гуманітарна криза отримала швидку реакцію від цивільного населення – громадські активісти, серед яких чимало ВПО, організували численні недержавні організації (далі – НДО) по всій країні, які надають соціальну допомогу, юридичні консультації та іншу підтримку вимушеним переселенцям. Надзвичайно важливою є також роль міжнародної спільноти, оскільки вона продовжує надавати підтримку ВПО, навіть в умовах нестачі коштів. Наприклад, понад 80 відсотків коштів, необхідних на гуманітарні потреби України у 2017 році, не було надано (van Metre, Steiner, Haring 2017). У 2016 році було засновано Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, функція якого допомоги регіональному та центральному уряду стає дедалі важливішою.

Цей стислий виклад стратегій і політик зосереджується на найбільш гострих питаннях, піднятих ВПО в ході опитувань: умови проживання, майно, медична допомога, реєстрація та пенсії. Аналіз починається з розгляду юридичних питань захисту ВПО, а також ролі міжнародної спільноти, характеризує економічні та соціальні наслідки конфлікту. На основі дослідження ми надаємо рекомендації стосовно можливостей уникнення маргіналізації та соціальної ізоляції ВПО для міжнародних організацій, громадянського суспільства та органів влади.

Методика дослідження. Цей міждисциплінарний проект вивчає досвід українців, переміщених внаслідок анексії Росією Криму та фактичного захоплення її східних регіонів, через використання міжсекторальних та міждисциплінарних підходів. У проекті використано якісні методики, в тому числі глибокі напівструктуровані інтерв'ю з ВПО (n=104) та представниками НДО, міжнародних організацій, центральних та місцевих органів влади (n=25) у Львівській, Київській, Чернігівській, Дніпровській, Запорізькій та Маріупольській областях, а також 2 фокус-групові дискусії з ВПО з північних областей.

Економічний аналіз разом з первинними даними включав також вторинний аналіз статистичних даних, зібраних командою проекту. В цьому дослідженні були використані результати низки масштабних звітів щодо потреб ВПО за проектами, що фінансуються Європейським Союзом, USAID, урядами Японії та Канади, імплементація яких здійснюється Міжнародною організацією з міграції та іншими установами ООН за сприяння Міністерства соціальної політики України та Міністерства тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Крім того, ця частина дослідження також спирається на низку журналістських розслідувань, особисті свідчення, зібрані з непідконтрольних Україні районів Донецької та Луганської областей.

Проект включає співпрацю з Українським католицьким університетом (Оксана Міхеєва та Вікторія Середя), НДО «Доброчин», Чернігівським центром прав людини, Донбас СОС, Платформою культурних ініціатив «ІЗОЛЯЦІЯ». Фактичну роботу цього проекту було проведено в 2017-2018 роках, що дозволило відобразити зміни у ситуації навколо ВПО через майже чотири роки після початку конфлікту, а також оцінити наслідки нещодавніх змін у законодавстві щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні для суспільства.

Захист ВПО: що може зробити міжнародна спільнота? (Рілка Драгнєва)

Від початку вимушеного переселення міжнародна спільнота зайняла рішучу позицію щодо надання ефективного захисту ВПО в Україні. Зокрема, ряд міжнародних агентств та НДО, а також окремі організації з надання допомоги взяли участь у таких заходах:

- *Моніторинг ситуації*, в тому числі масштабу переміщення та порушення прав ВПО. В цьому відношенні надзвичайно важливою була діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, яку було засновано у березні 2014 року;
- *Гуманітарна допомога* для покращення ситуації з продовольством та товарами першої необхідності. Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОКГП) відіграло важливу роль в оцінці потреб фінансування та скерування спонсорських внесків з метою покращення ситуації. Наприклад, у 2017 році план надання гуманітарної допомоги Україні охопив 94 проекти, винесених на розгляд 54 організаціями.
- *Законодавчий моніторинг та правозахисна діяльність* перед українським урядом для забезпечення законодавчого захисту, що відповідає міжнародним нормам та передовим практикам. Рада Європи була особливо активною у цій галузі та застосовувала як критерії для оцінки *Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення*, а також міжнародні та європейські норми прав людини. Аналогічно, Верховний комісар ООН у справах біженців видавав регулярні поправки до законодавства та рекомендації щодо сфер діяльності, що потребують вдосконалення;
- *Технічна допомога* у розвитку здатності реагування державних та недержавних структур.

Проте, незважаючи на всі ці заходи, гуманітарна криза на сході України залишається гострою проблемою, а рівень захисту прав ВПО – неналежним.

По-перше, в той час як формально Україна прийняла на себе державні зобов'язання захищати ВПО та співпрацювала з міжнародною спільнотою для боротьби з кризою в питаннях ВПО, її дії були мінімальними та фрагментарними. Уряд надто повільно реагував на масштаб та важкість проблеми ВПО. Його реагування на законодавчому рівні щодо визначення статусу та прав ВПО було частковим та розрізненим, що призвело до неузгодженості положень та прогалин і значних проблем із впровадженням. Адміністративна координація між різними структурами, що працювали з проблемами ВПО, була недостатньою, а їхні дії обмежувалися недостатньою кількістю фінансових ресурсів, наданих для вирішення проблеми. Державна політика стосовно ВПО призвела до того, що чимало ВПО були змушені повернутися в зону АТО. Незважаючи на вдосконалення, надання гуманітарної допомоги непідконтрольним урядові територіям залишається проблематичним.

В кінцевому підсумку, місцевий уряд та громадські суспільні організації мають ще багато невирішених питань, в тому числі громадянську активність самих ВПО. Великою мірою, чітка та послідовна державна стратегія, спрямована

на захист прав ВПО, вимальовувалася дуже повільно, причому політичні пріоритети було спрямовано на інші проблеми. На цьому тлі реакція відобразила наявну системну слабкість дієздатності держави та відтворила глибоко вкорінені схеми правового формалізму (наприклад, вплив положення щодо вимог адміністративної реєстрації) та нігілізму (наприклад, сильна залежність від соціальних мереж).

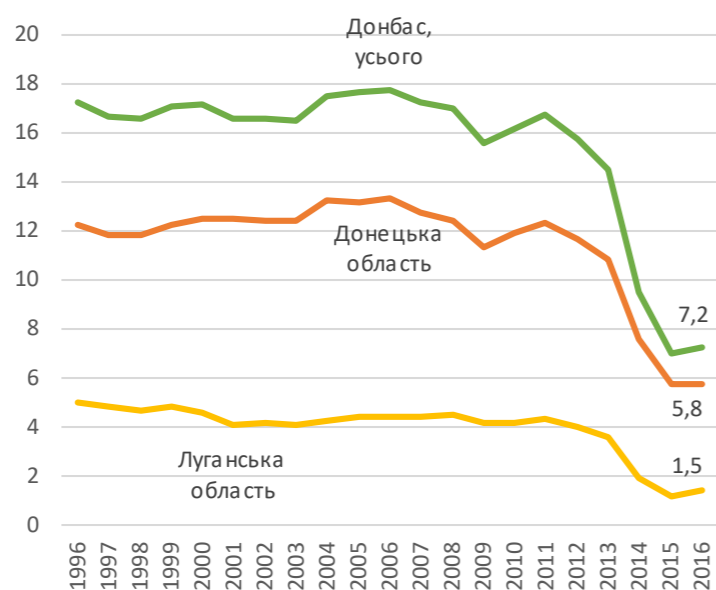
По-друге, ряд проблем впливають на самі зусилля міжнародної спільноти. Зокрема, міжнародне фінансування України є недостатнім. Наприклад, відповідно до УВКБ ООН, було забезпечено лише 35% потреб у фінансуванні за 2017 рік. За іронією долі, той факт, що переміщене населення не призвело до посилення регіональної проблематики міграції, сприяло зменшенню міжнародної уваги. На більш загальному рівні захист ВПО страждає через відсутність координуючого органу, як-от Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН). Надання цього захисту також внутрішньо обмежується механізмами, які можуть бути застосовані для підсилення реакції держави. Зосереджені на «м'якому» тискові та правозахисній діяльності, вони недостатньо стимулюють національних політичних діячів, а також зовсім не підходять для вирішення глибоко вкоріnenих проблем, що є результатом попереднього розвитку країни.

Беручи до уваги таку ситуацію, ЄС діє як структура, яка займає унікальне місце у сприянні ефективній внутрішній реакції з боку держави. Окрім інструментів, які є доступними іншим міжнародним структурам, ЄС може покладатися на широкий спектр координуючих механізмів, доступних в силу Угоди про асоціацію між Україною. ЄС уже спрямував свою дію на вирішення основних питань, в основі яких лежить захист прав ВПО, як-от верховенство права та судова реформа. ЄС започаткував інноваційні інструменти, як-от Група підтримки України, яка може об'єднувати зусилля для допомоги та адаптувати їх до місцевих потреб. Проте, ЄС не обов'язково повинен використовувати свої важелі впливу для участі у політичному тиску на високому рівні та сприяння докорінним реформам (Ash et al., 2017 p.).

Сидіння на руїнах? Вплив війни на економіку Донбасу та роль ВПО в економіці України (Влад Михненко)

Протягом тривалого часу Донбас вважали промисловим осередком країни, 35% гірничих та кар'єрних робіт було розміщено в цьому регіоні, разом із виробничими (22% усього об'єму в Україні), енергетичними та водними потужностями (20% та 18% відповідно). 1 січня 2014 року відносна частка Донбасу у загальній економіці України становила 14,5% від державного ВВП, що дорівнює 220 мільярдів грн. (27,5 млрд. дол. США/20,7 млрд. євро) за цінами 2013 року. З демографічної точки зору, в Донбасі мешкало 14,5% населення України, причому більшість населення регіону – 6 583 400 проживало

у Донецькій області (4 343 900), а решта 2 239 500 – у Луганській. До війни західна територія регіону – Донецька область – належала до одного з найбагатших регіонів України зі щорічним валовим доходом на душу населення 37 680 грн. (4 714 дол. США/3 551 євро), що на 12% вище, ніж середній дохід по Україні. Головні офіси двадцяти чотирьох із 200 найбільших компаній (в тому числі «Систем Кепітал Менеджмент», «Метінвест», «ДТЕК»), корпорації «ІСД» та «Донецьксталь») знаходилися у Донецьку – найбільшому місті Донбасу. Проте, Луганська область, яка знаходиться східніше, відставала в своєму розвитку з щорічним валовим доходом на душу населення лише 31 692 грн. (3 965 дол. США/2 986 євро), що на 6% нижче, ніж середній дохід по Україні. Економічне зростання у регіоні традиційно було сповільненим та значно відставало від середнього рівня по Україні протягом 2000-х років. В результаті цього відносний розвиток економіки Донбасу стабільно погіршується за умов пост-комуністичного періоду (див. мал. 1).

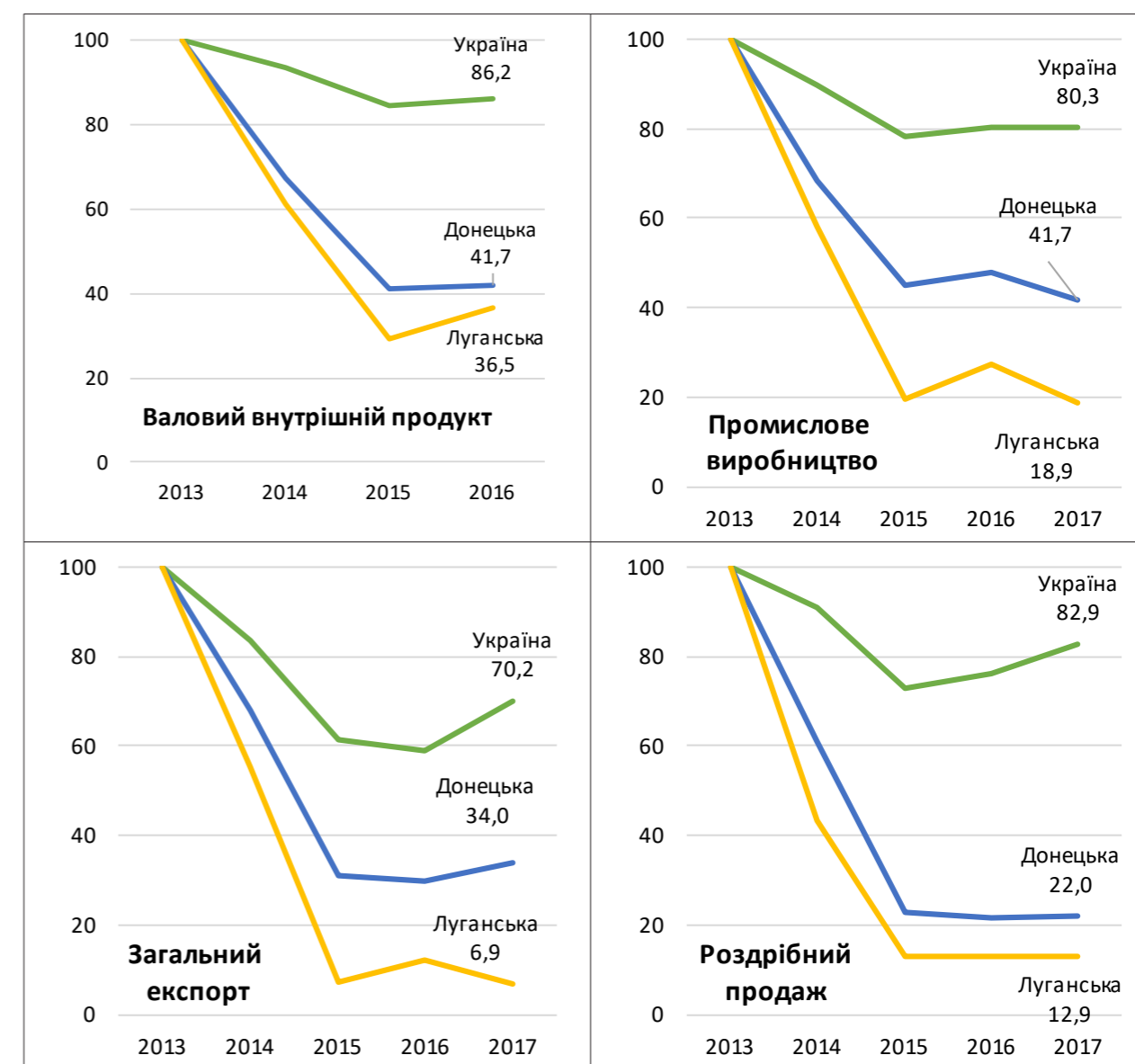
Малюнок 1. Скорочення рівня економіки Донбасу: Відсоткова частка у регіональному ВВП та його складові частини загалом по Україні

До виникнення збройного конфлікту на сході України у квітні 2014 року Донбас уже був регіоном із низьким рівнем економіки, який загалом втратив 1,7 мільйонів жителів протягом 1990–2014-х років. Водночас, через дуже низький рівень народжуваності та старіння населення, кількість пенсіонерів за віком, а також за інвалідністю та хворобою у регіоні почала стабільно зростати та досягла 2 122 694 осіб (15,7% усього населення України пенсійного віку) до 2014 року. В результаті цього, регіональне державне пенсійне забезпечення стало непосильним, що у 2013 році складало 44 млрд. грн. (5,5 млрд. дол. США/4,1 млрд. євро), або 20% регіонального ВВП. Для порівняння витрати на пенсійне забезпечення у всіх економічно та індустріально розвинених державах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) становлять в середньому 8% ВВП.

Вплив війни на економіку Донбасу став нищівним, оскільки тисячі підприємств було закрито, пограбовано та знищено. Також було знищено незліченну кількість будинків, міської інфраструктури, доріг та залізничного сполучення,

затоплено вугільні шахти, а ферми засмічено обломками, вибухонебезпечними боеприпасами, що не розірвалися, а також фугасними мінами. За даними Донбас став 3-ю за величиною замінованою територією у світі.

Регіональний ВВП знизився більш ніж на 60% за постійними цінами у національній валюті та на 75,5% в еквіваленті на іноземну валюту, причому економіка Донбасу втратила 20,8 млрд. дол. США від вартості об'єму видобутку до 2017 року. Спостерігається тотальний занепад регіональної зовнішньоекономічної діяльності, причому експорт в Донецькій області впав на 66%, а Луганської – взагалі зник. Масове безробіття, яке зараз становить 15% працездатного населення у Донецькій області та 17,4% у Луганській, а також збідніння, призвели до значного зниження попиту на товари широкого вжитку, причому роздрібні продажі, зафіксовані у регіоні, становлять менш ніж одну п'яту від довоєнного рівня (див. мал. 2-5).

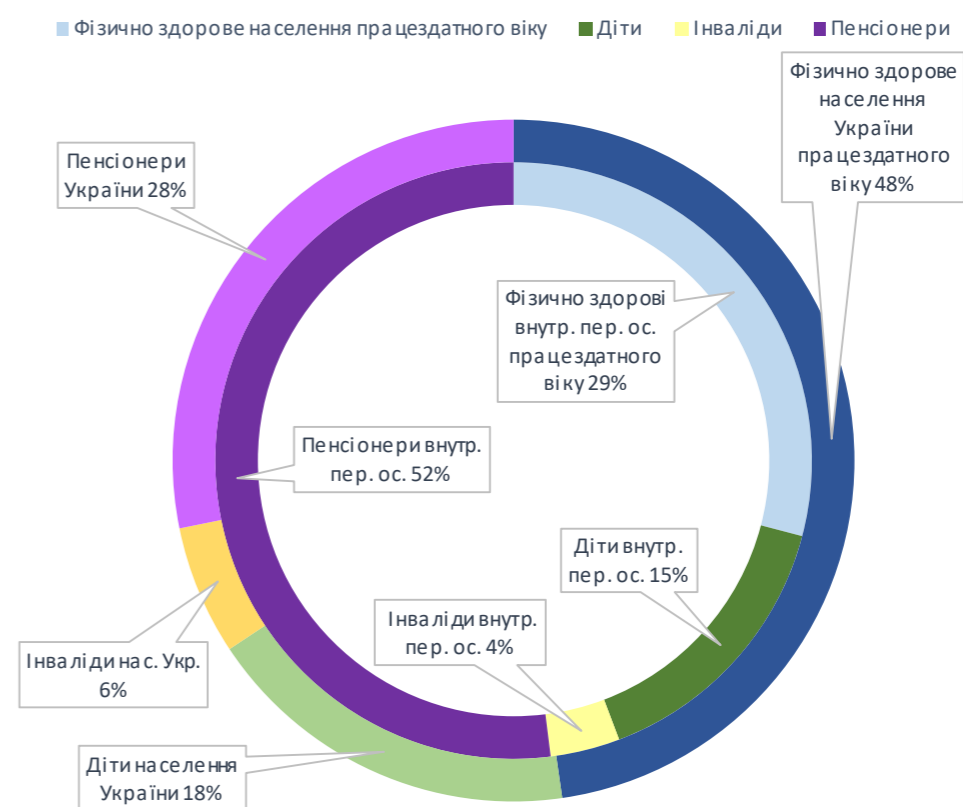
Малюнки 2-5. Вплив війни на українську частину Донбасу: ВВП, об'єм промислового виробництва, загальний об'єм експорту та роздрібних продажів у 2013–2017 роках, індекс фізичного об'єму (2013 р. = 100)

На початку 2017 року відбулася ще одна нищівна для економіки подія, коли група постраждалих ветеранів АТО організувала блокаду торгівлі між підконтрольними та непідконтрольним урядові територіями на Донбасі – дію, яку було погоджено та легалізовано Радою національної безпеки та оборони України 15 березня. Це збіглося з рішенням бойовиків на непідконтрольних урядові територіях від 1 березня 2017 року щодо незаконного захоплення усіх економічних активів і прав участі, які належали неросійським фірмам, зокрема йдеться про 43 великих промислових підприємства, сталеливарні заводи та вугільні шахти, які належали компаніям, головні офіси яких знаходилися в Україні. В той час як ще надто рано оцінювати повний вплив перебоїв, спричинених бойовими діями, Луганська область опинилася в особливо важкому становищі: після різкого відновлення промислового виробництва у регіоні у 2016 році на 39%, промислове виробництво Луганської області у 2017 році впало на 31%, знизивши виробництво на 18,9% від довоєнного рівня. У результаті цього знизився об'єм експорту зовнішньоекономічної діяльності з Луганської області у 2017 році на 42,9%. У Донецькій області об'єм промислового виробництва знизився у 2017 році на 12,6%, змінивши тенденцію до незначного зростання протягом попереднього року. На противагу цьому, як зовнішньоекономічна діяльність, так і місцева діяльність із роздрібною торгівлю у Донецькій області у 2017 році зросли. Незважаючи на це, безробіття на Донбасі досягло безпрецедентного рівня, причому рівень безробіття за даними Міжнародної організації праці (далі – МОП) у регіоні залишався найвищим в Україні протягом 2014 року. Згідно з даними, порушення звичайного виконання діяльності на непідконтрольних урядові територіях Донбасу мало серйозний вплив на місцеву економіку. Керівники найвищої ланки виїхали, серійне виробництво та логістику було припинено, потоки капіталу та торгові потоки було раптово припинено. Більшість компаній, які були захоплені бойовиками у 2017 році, припинили виробництво, ще більше загостривши гуманітарну ситуацію. Нестача продовольства подвоїлася на непідконтрольних урядові територіях з 2016 року, причому 1,2 мільйона осіб зверталися по допомогу з продовольством до благодійних організацій. Нова (друга) хвиля появи ВПО дуже ймовірна за таких обставин.

Загальний вплив ВПО на економіку України доволі нейтральний. З одного боку, за офіційною статистикою та результатами масштабних опитувань серед ВПО, місцеві органи влади та місцеве населення України змогли поступово поглинути приток ВПО та надати основні державні послуги новим учням шкіл, студентам вишів, пацієнтам лікарень та отримувачам державної допомоги, в тому числі пенсіонерам за віком. Проте, особистий досвід децю відрізняється в тому, що стосується доступності та якості комунальних послуг для ВПО в Україні, яких ми опитали. З іншого боку, (за двома важливими винятками) в ході цього дослідження не було виявлено достатньо переконливих доказів на підтвердження помітного позитивного впливу ВПО на місцеве населення в тому, що стосується підвищення попиту на товари першої необхідності чи сприяння економічному зростанню.

Основна причина полягає у гендерному та демографічному складі самих ВПО, який значно відхиляється в бік жінок (що становлять 60% ВПО), пенсіонерів за віком та людей з інвалідністю. Частка людей працездатного віку серед ВПО становить лише 29% від загальної кількості (див. мал. 6), хоча ми знайшли певну частку пенсіонерів серед ВПО, які продовжують працювати на повний робочий день. Проте, з кількістю ВПО працездатного віку, що ледве сягає 0,5 мільйонів (приблизно 2% працездатного населення України) важко передбачити ради-

кально важливу роль, яку ця група громадян могла б відіграти у сприянні економічному зростанню в Україні або у відбудові економіки Донбасу після повернення. ВПО Донбасу не зможуть відновити економіку регіону самостійно, без чіткої, масштабної громадської та міжнародної програми спонсорської допомоги. Масштаб цього завдання здається особливо жахаючим, оскільки війна, економічний занепад та хронічне безробіття, яке процвітає на лінії фронту та непідконтрольних урядові територіях з 2014 року, призвели до втрати кваліфікації решти робочої сили.

Малюнок 6. Більшість ВПО в Україні – це пенсіонери: розподіл ВПО та загального населення в Україні в основних соціальних групах на ринку праці

Один важливий виняток, який потребує подальшого дослідження, стосується насправді новаторської ролі ВПО у місцевій економіці Харківської та Запорізької областей, де ВПО становлять понад 7% від загального населення. Харківська та Запорізька області змогли радикально перемістити свої економічні потужності з рівня відсталих в економічному зростанні протягом 2011-2013 роках до рівня регіональних лідерів економічного зростання, перевершивши рівень зростання національного ВВП протягом 2014-2016 років. Масштабний приплив ВПО стимулював зростання економіки у цих двох регіонах. Крім того, існує зростаюча тенденція позитивного впливу ВПО на бізнес та розвиток підприємництва в Україні: за межами театру воєнних дій на Донбасі в ході дослідження було виявлено сильне та позитивне співвідношення між високою концентрацією ВПО та зростанням маленьких та невеличких фірм у приймаючих регіонах.

Реєстрація за місцем проживання та видача документів (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)

Одна з основних перешкод для ВПО у їхньому прагненні бути визнаними повноправними громадянами України у надскладних умовах – реєстрація за новим місцем проживання. Остання є необхідною для отримання пенсій чи інших соціальних пільг та виплат, для отримання доступу до навчання чи медичних послуг. Спостерігаються випадки, коли реєстрація неможлива або її відкладають. Наприклад, в Київській області радник з питань ВПО Олександра Магурова отримала 60 заяв від ВПО, які втратили свої документи через військовий конфлікт. Статус незареєстрованих, який може тривати від декількох місяців до декількох років, виключає людей з законного ринку праці, позбавляє пенсій та ізолює від соціальної сфери. Затримки в реєстрації часто пов'язані з труднощами в пошуку житла, оскільки орендодавці не можуть зареєструвати своїх орендарів.

Ситуація вимушеного переселення показала, що система реєстрації за місцем проживання (колишня прописка) потребує докорінних змін. Більшість респондентів підтверджують отримання медичних, освітніх і цілого ряду адміністративних послуг без прив'язки до реєстрації. Однак і надалі проблемою залишається обмеження можливості політичної участі для ВПО, позбавлених права голосувати на місцевих виборах за місцем нового проживання.

Фото: Бен Робінсон

Досить складними виявляються ситуації, коли люди загубили або втратили документи в зоні бойових дій або під час вимушеного переселення. Через відсутність доступу до інформаційних джерел, що знаходяться на окупованій території, відновлення документів перетворюється для людей на тривале бюрократичне та судове випробування. Це ж стосується і ситуацій оформлення українських паспортів молодим людям, які досягли 16 років, які проживають

з батьками на непідконтрольних Україні територіях, але пов'язують своє майбутнє з Україною. За відгуками респондентів, проблеми пов'язані не тільки з бюрократичним характером цих процедур, а й з індивідуальними особливостями та поглядами людей, які надають державні послуги.

Також важливою проблемою в цьому контексті залишається те, що пенсію в Україні розглядають у категорії соціальної допомоги та надають громадянам за місцем постійної реєстрації. Це створює труднощі з виплатами пенсій громадянам України, які проживають на непідконтрольних територіях. Громадяни України з непідконтрольних державі територій повинні реєструватися як ВПО для отримання пенсій та соціальних виплат (наприклад, за інвалідністю). Органи влади перевіряють ВПО, які претендують на отримання державних виплат.

У 2001 році Конституційний суд України визнав, що система реєстрації місця проживання є порушенням прав людини. Колишній радянський спосіб реєстрації було змінено на іншу форму реєстрації громадян, яка все одно не змінила системи надання більшості державних послуг громадянам на територіальній основі. Нещодавні реформи 2016 року не допомогли подолати проблеми прив'язки особи до адреси реєстрації у паспорті. Це стає очевидним, коли особі необхідні державні послуги, тобто, нарахування та виплата фінансової допомоги при народженні дитини, пенсійних виплат, обслуговування в податкових органах тощо в інших місцях.

Маргіналізація людей похилого віку (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)

Люди похилого віку становлять значну частину ВПО в Україні, і часто є найбільш маргіналізованими через припинення виплат пенсій, відсутність доступного житла, проблем із доступом до медичних послуг та низьких можливостей на ринку праці.

Громадяни України з непідконтрольних державі територій повинні реєструватися як ВПО для отримання пенсій та соціальних виплат (наприклад, за інвалідністю). Органи влади перевіряють місце проживання ВПО на підконтрольних державі територіях кожні 6 місяців. Процес перевірки дуже неприємний для більшості наших респондентів. Хоча перевірки було скасовано для певних категорій ВПО (передусім тих, хто не отримує державної допомоги), залишається чимало людей, які і далі підпадають під контроль перевіряючих структур. В результаті цього, декілька разів на рік чимало пенсіонерів із непідконтрольних державі територій повинні проходити лінії розмежування та блок-пости для отримання пенсій. Вони масово змушені ризикувати власним життям через багаторазовий перетин кордону та принизливе стояння в декількох чергах для отримання чесно заробленої пенсії, яка належить їм за законом. Внаслідок поточної процедури перевірки «кількість осіб із непідконтрольних державі територій, які отримують пенсію, суттєво знизилася з 956 000 у січні 2016 року до 391 000 у квітні 2017 року [...]». Це лише 30 відсотків пенсіонерів, які проживали на непідконтрольних урядові територіях у серпні 2014 року. Понад **500 000** українців

втратили пенсії з січня 2016 року» (за даними УВКБ ООН, серпень 2017 року). Виплати пенсій також було зупинено для багатьох пенсіонерів, які проживають на підконтрольних державі територіях, через помилки, допущені в системі перевірки.

Проект закону № 6692, який був розроблений ГО «Право на захист», «Донбас СОС», УВКБ ООН та іншими міжнародними та місцевими організаціями та членами парламенту та зареєстрований 12 липня 2017 року, і досі не пройшов першого читання. Він спрямований на відмову від **прив'язки пенсійних виплат до статусу ВПО**, забезпечення права на пенсію незалежно від місця проживання; скорочення процедур перевірки та скасування обмежень на можливість отримання незатребуваної пенсії лише протягом трьох років для цієї категорії осіб. Головними викликами є скасування прив'язки виплати пенсій до місця проживання та її приналежності до соціальних виплат.

Ярлики «полювачів за пенсіями та соціальними пільгами», навішувані деякими державними діячами у засобах масової інформації, створюють негативний імідж як переміщених осіб, так і тих, хто проживає на непідконтрольних урядові територіях. Таке сприйняття «людей у біді» заважає процесові суспільної єдності та примирення.

Проблеми стосовно пенсій ВПО з Криму також відображають відсутність механізму юридичних процедур та наявність численних порушень прав на особисту інформацію та прав людини в цілому. Як зазначила в інтерв'ю Анна Россомахіна, адвокат Гельсінської групи з прав людини: «*Станом на сьогодні пенсійний фонд Росії володіє персональними даними усіх пенсіонерів, які стали ВПО в Україні. Вони володіють базами даних декількох тисяч людей*». Процес отримання пенсійних документів із Криму займає від декількох місяців до одного року, оскільки він проходить через Москву або Краснодар.

Рівень маргіналізації людей похилого віку в Україні просто вражаючий. Навіть можливість отримання пенсій не вирішує багатьох проблем, оскільки розміри пенсій надто малі для можливості винаймати підходяще житло. В результаті цього, люди стали залежними від своїх дітей (якщо вони в них є) або змушені жити у житлі, яке надається благодійними організаціями, чи в модульних містечках, але через декілька років багато з них будуть вимушені закритися, оскільки від початку планувалися як тимчасове житло. Крім того, переміщення для багатьох людей похилого віку означало не лише втрату житла, а й втрату городу чи земельної ділянки, які вони також використовували для вирощування продуктів харчування, неофіційного отримання прибутку (як-от продаж надлишкової продукції чи бартер), а також, що найважливіше, для зняття стресу. Пенсіонери, які можуть працювати, намагаються працевлаштуватися офіційно чи неофіційно на повну чи часткову зайнятість, але через ситуацію на ринку праці можливостей для використання їхніх навичок і освіти небагато. За результатами наших досліджень часткова зайнятість, а також робота на дому, не є загальноприйнятими для державних служб зайнятості. Респонденти засвідчують також і низку маніпуляцій на неофіційному ринку праці. Іншим бар'єром є гендерна та вікова упередженість на ринку праці в Україні, яка зокрема стосується жінок похилого віку. В результаті цього, люди похилого віку змушені повертатися на непідконтрольні державі території.

«Україна кличе нас! Але що ми отримуємо насправді – чи можуть мої батьки пенсіонери переїхати сюди? Для переїзду необхідні гроші, також гроші на проживання, і вони не будуть жити в орендованому житлі – вони старші люди. Крім того, мій батько має дві теплиці та вирощує овочі. Краще синиця в руках,

ніж журавель у небі. Мої батьки хотіли б переїхати. Але куди їм переїжджати?! Це перше питання. Вони хочуть переїхати до нас та купити дешевий будинок у селі. Але я ще сам тут не оселився, а що як мені доведеться переїжджати в інше місто? По-друге, якщо вони переїдуть, ми повинні купити меблі, бо вони не можуть нічого взяти звідти»

(Чоловік, 44 роки з м. Маріуполь, проживає поблизу м. Київ).

Житло є найгострішим питанням для внутрішньо переміщених осіб (Ірина Кузнєцова)

Більшість ВПО проживають на орендованих квартирах. Умови проживання в багатьох випадках не відповідають розміру сім'ї та (або) не задовольняють особливих потреб. Соціальні виплати ВПО та пенсії не дозволяють оплачувати житло. Орендувати житло важко ще і тому, що власники не схильні здавати його ВПО (спостерігається упередженість через неможливість вчасної оплати). Якщо вони і хочуть здавати, то все одно часто підвищують оплату. У деяких невеликих містах ринок оренди житла став надто обмеженим через кількість ВПО. Ринок оренди квартир в Україні є переважно неофіційним, через що більшість ВПО є слабозахищеними (попередження про виселення в надто короткі терміни, підвищення оплати тощо).

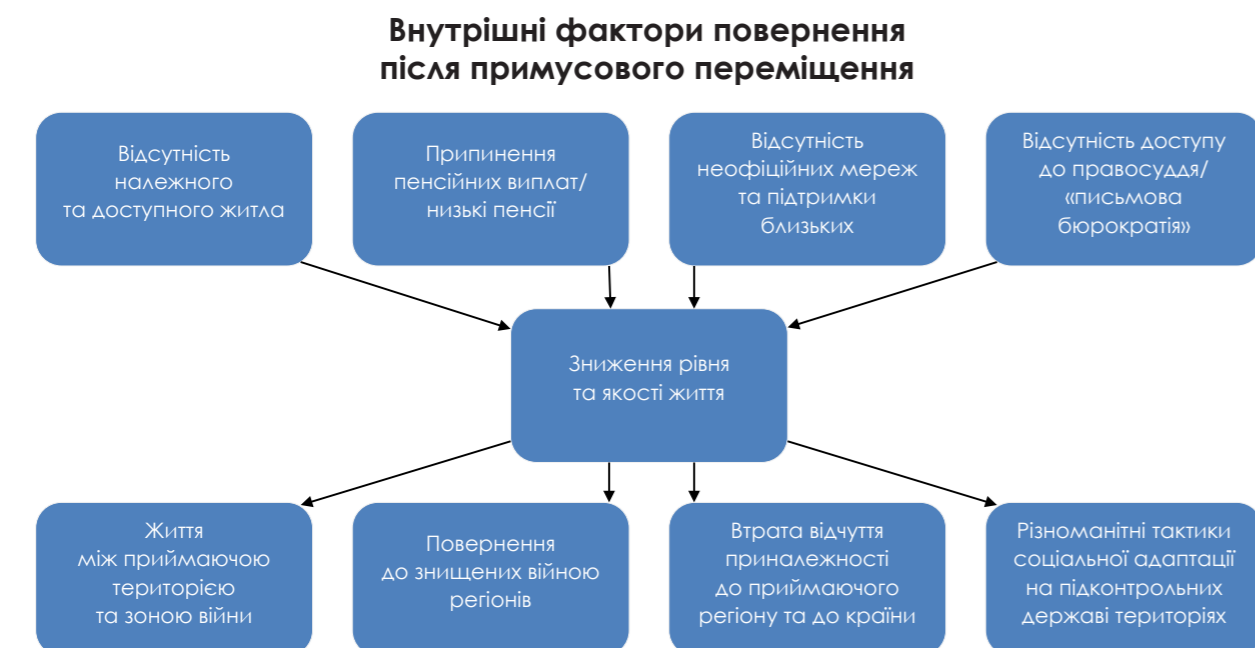
У доступності житла немає регіональної різниці, але є суспільно-економічна різниця – дохід та розмір сім'ї, робота. Високі ціни на житло в Києві зупиняють багатьох ВПО від переїзду туди.

У гуртожитках, наданих державою для ВПО, не вистачало місць, щоб розмістити усіх потребуючих. Крім того, частину ВПО було виселено, деякі гуртожитки підвищили ціни, а інші перебувають на стадії будівництва. Новий гуртожиток у Кіровоградській області не зміг прийняти багатьох ВПО через неналежне розміщення (віддалена територія без можливості знайти роботу поблизу) (see TSN.ua 10/10/2017). У багатьох випадках рішення про те, хто житиме у тимчасово наданих гуртожитках, приймали за принципом «хто не встиг, той спізнився», через що виникла нерівність серед різних категорій ВПО. Юридичних механізмів для надання соціального житла найбільш вразливим категоріям ВПО не існує (люди похилого віку, інваліди, батьки-одинаки).

Нову схему «50/50», за якої ВПО отримує половину вартості майна, а решту покриває самостійно, не прийняли з ентузіазмом ані самі ВПО, ані НДО, оскільки терміни та умови не є прозорими, а також цією схемою не зможуть скористатися вразливі групи ВПО.

Опитування, проведені серед ВПО в процесі нашого дослідження, показали, що житлові питання є одними з вирішальних чинників у розумінні перспектив проживання в Україні. Навіть якщо сім'я може дозволити собі високооплачуване орендоване житло, вона не може дозволити собі кредит на придбання житла та думає про повернення. Крім того, неможливість у багатьох випадках

перевезти старших батьків (знову ж-таки — житлове питання), робить рішення щодо повернення на територію так-званих самопроголошених республік не добровільним, а вимушеним. За результатами нещодавнього опитування 4290 осіб, які перетнули «лінію зіткнення», проведеного організацією «Захист прав» у червні-липні 2017 року, п'ять робочих контрольних пунктів в'їзду-виїзду (далі - КПВВ, розміщених у Донецькій (КПВВ «Майорське», «Мар'їнка», «Гнутове» та «Новотроїцьке») та Луганській («Станиця Луганська») областях, 46,2% таких осіб переїхало на підконтрольні державі території, але потім повернулося («Право на захист», червень-липень 2017 року). Для приблизно половини з них висока орендна плата була основним фактором, що спонукав їх прийняти це рішення.

Цивільне населення з фізичними чи розумовими травмами внаслідок війни: потреба в комплексному підході (Ірина Кузнєцова, Оксана Міхеєва)

Доступ до медичного забезпечення є надзвичайно проблематичним по всій Україні. Через брак ресурсів та низькі зарплати працівників на всіх рівнях медичного забезпечення поширені неофіційні платежі (див. Sterurko et al 2015 p., Williams et al 2013 p. тощо). Крім того, дуже часто людям доводиться купувати ліки, навіть перебуваючи у лікарні.

Для ВПО ситуація ускладнюється тим, що медичне забезпечення на непідконтрольних державі територіях «вичерпується та стикається із проблемою нестачі лікарів» (Holt 2015 p.). Багато з них стикається з загрозливими для життя умовами до прибуття на підконтрольні державі території та потребують невідкладної допомоги. Крім того, більшість респондентів у нашому дослідженні, яким необхідно було звернутися по медичну допомогу, відповіли, що їм було складно це зробити – на початках було потрібно мати довідку ВПО, мали місце вимоги офіційних чи неофіційних платежів та, навіть, у певних випадках, люди зіштовхувалися з хамським ставленням та приниженням.

Фото: Бен Робінсон

Зі слів респондентів, статус ВПО у 2014 році забезпечував доступ до безкоштовної медичної допомоги, але на сьогодні ніхто вже не звертає уваги на цей статус, відтак ВПО виявляються втягнутими у корупційні схеми та повинні вносити неофіційні платежі так само як і усе населення країни. Усі респонденти у нашому дослідженні змушені були платити за ліки, перебуваючи у лікарні, а також за діагностичні послуги. Одна п'ята тих, хто звернувся по медичну допомогу, стикнулися з проблемою відсутності реєстрації в цих медичних закладах або не змогли надати довідку ВПО.

Респонденти з травмами внаслідок війни зазначили про **необхідність вважати цивільне населення, яке отримало травми внаслідок збройного конфлікту, ветеранами війни**. Зараз вони можуть покладатися лише на лікування, яке оплачують благодійні фонди та міжнародні організації та не отримують спеціальних пенсій чи інших компенсацій. Зважаючи на неналежну доступність робочих місць для людей з особливими потребами, часто їхні шанси на працевлаштування є дуже низькими, що знову ж таки веде до залежності від членів сім'ї та підвищує ризик маргіналізації.

«Єдина допомога, яку ми отримуємо, – це допомога від наших благодійних фондів. А одяг, ліки... Наша влада не дає нам нічого, куди б ми не звернулися – це просто неможливо. Але він постраждав, але за що? Він – цивільний громадянин. Він був вдома. Але ж має бути якась підтримка від держави, якийсь статус.

(...) Останню операцію, яку він пройшов, оплатила канадська місія, як і лікування, але ми повинні були оплачувати за кожен день перебування у державній лікарні. Отож, Канада допомагає нам, а наша рідна держава – ні. А як же люди, які не мають допомоги від сім'ї? Я знаю одну жінку з Краматорська, яка втратила обидві ноги та отримала 50 відсотків опіків тіла. У неї маленький син і більше нікого, і вони повинні виживати на її пенсію за інвалідністю.

*(Дружина чоловіка, якого було поранено, 37 років.
З м. Дебальцево, живе у м. Харків)*

Приблизно 4% (66 434 осіб) зареєстрованих ВПО отримали інвалідність у 2016 році. Відповідно до УВКБ ООН доступ до пільг за інвалідністю, відсутність доступного та дешевого транспорту – основні проблеми, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями серед ВПО (УВКБ ООН, жовтень 2016 року). Наше дослідження також відображає дискримінацію на ринку праці, брак стабільної роботи, яку можна було б виконувати на дому.

Людям з обмеженими можливостями, які проживають на непідконтрольних державі територіях, доводиться перетинати лінію контакту для отримання пенсії, але часто, якщо вони обмежені в пересуванні і ніхто не може їм допомогти, вони виявляються позбавленими виплат. Ті, хто переїхав на підконтрольні державі території, мають труднощі з продовженням свого статусу інвалідів через тривалий бюрократичний процес. Багато сімей, яким доводиться жити «на лінії вогню», змушені допомагати й тим, хто залишився на непідконтрольних державі територіях.

Приблизно одна третя частина ВПО стикаються з різними формами розумових захворювань, але лише 26% звернулися по професійну допомогу (опитано 2000 ВПО, див. Roberts et al 2017 р.). Цей проект, а також дослідження «Психічне здоров'я та благополуччя внутрішньо переміщених осіб: тактики пристосування та стійкості у постраждалих від конфлікту суспільствах» (за фінансування благодійного фонду «Wellcome Trust», Кузнєцова, Кейтлінг, Раунд), також підтвердили, що незважаючи на стурбованість та симптоми ПТС, більшість респондентів не зверталися по професійну допомогу. Дуже часто це пов'язано з наявними упередженнями та стереотипами щодо душевного здоров'я в Україні загалом. Крім того, бракує безкоштовних послуг та фахівців, які можуть працювати з жертвами війни. Лікарі широкого профілю не навчені надавати консультації людям із душевними травмами, а також лікувати їх. Важливо, що для багатьох ВПО нестабільні умови життя та необхідність долати повсякденні проблеми, брак ресурсів та часу є головними бар'єрами у зверненні по психологічну допомогу.

«Щойно ми приїхали, одразу ж звернулися по допомогу до психотерапевта. Ми приймали певні препарати. Через ці безкінечні переживання ми зовсім не спали. А потім ми почали спати, але пізніше виникло погіршення, і троє з нас [вона, її чоловік та син] приймали препарати. Ми пройшли лікування, але наш син досі стривожений і погано спить. Немає жодної стабільності, ситуація залишається непевною. Також немає людей, з якими можна було би просто поговорити та поділитися спогадами. Через вікові бар'єри важко знайти нових друзів».
(Жінка, 58 років з Луганської області, проживає в м. Харків)

В результаті цього, стає популярною альтернативна тактика подолання труднощів, в тому числі шкідливих звичок, а також соціальна активність – волонтер-

ство, релігійні спільноти (зокрема, серед груп підтримки згадували (євангелістів, адвентистів, католиків).

Недооціненою залишається шкода, якої війна завдала дітям, яким довелося втікати або залишатися на уражених війною територіях. Втрата членів сім'ї, статус свідка чи жертви насильства – все це матиме довготривалі наслідки для душевного здоров'я та загального розвитку. За словами Олександри Магурової, радника з питань ВПО в Київській області, організація разом із ЮНІСЕФ готує юридичну ініціативу для встановлення статусу «діти війни» та створення бази даних для включення усіх дітей, які знаходилися на непідконтрольних державі територіях під час АТО. Це дозволить боротися як з психологічними, так і з психічними травмами, та вживати подальших заходів.

Право власності ВПО в Україні (Гулара Гулієва)

З 2014 року військові дії на сході України завдали шкоди чи зруйнували приблизно 17 000 будівель¹. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні наголосила на масштабних воєнних пошкодженнях майна цивільного населення у Луганській та Донецькій областях². Припинення вогню між сторонами конфлікту постійно порушувалося, що спричиняло дедалі більші руйнування майна ВПО³.

Незважаючи на масштаб проблеми, не існує внутрішнього механізму реагування на ці втрати. Після чотирьох читань проектів законодавчих актів уряд України не встановив процедури компенсації пошкодженого майна.

Окрім неточностей внаслідок відсутності юридичних рамок, ВПО стикаються з рядом проблем в отриманні компенсації. По-перше, вони збентежені фінансовими бар'єрами судових розглядів, включаючи судові стягнення, які становлять приблизно 1% від вартості заявленого майна. Іншою проблемою є оцінка шкоди органами влади через обмежений доступ до майна, розміщеного на окупованих територіях. Станом на липень 2017 року було проведено лише 110 судових слухань, що становить менше 1% усіх потенційних позовів⁴. Рівень успішності цих позовів, очевидно, буде дуже низьким, оскільки відсутність

¹ Норвезька рада у справах біженців, «Захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні», інформаційна записка, вересень 2017 року.

² ОБСЄ, тематична доповідь: «Труднощі громадян, втягнутих у збройний конфлікт у Східній Україні» (2017 р.) с. 8 <<http://www.osce.org/ukraine-smm/300276?download=true>> accessed 12.02.18.

³ ОБСЄ Спеціальна моніторингова місія в Україні, «Таблиця порушення режиму припинення вогню станом на 13 березня 2017 р.» (2017 р.) <<http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/305121>> accessed 12.02.18.

⁴ Норвезька рада у справах біженців, «Захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні», інформаційна записка, вересень 2017 року.

правил компенсації з державного бюджету створює пряме протиріччя судових органів⁵.

Подальші труднощі можуть виникнути через закон про 3-річну позовну давність відповідно до законодавства України. У 2018 році, багато ВПО зазнали ризику втрати можливості отримувати компенсації через національну судову систему.

Відсутність ефективної державної компенсації через втрату майна ВПО призвело до хвилі індивідуальних позовів до Європейського суду з прав людини (приблизно 4000 справ на стадії розгляду). Проте, брак свідчень вже створює практичні труднощі для ВПО в отриманні компенсації в Україні⁶. Крім того, переміщення нотаріальних та інших послуг зі сходу України на підконтрольні державі території призвело до втрати документів,⁷ що може спричинити ще більше проблем для потенційних позивачів.

Одним практичним способом, яким Україна може забезпечити ефективну компенсацію, є наслідування досвіду Грузії та ініціювання збору та збереження свідчень щодо втраченого житла. Покладаючись на супутникову зйомку та неофіційні свідчення, що підтверджують незадокументовані майнові позови, Україна може створити фонд для майбутніх позовів щодо компенсації своїм переміщеним громадянам.

⁵ Доповідь учасників проекту (для ООН), «Поточний стан прав та свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні», ст.7.

⁶ Лісний проти України та Росії (позовна заява № 5355/15), 28 липня 2016 року.

⁷ Хлебик проти України (позовна заява № 2945/16), 25 липня 2017 року.

Рекомендації:

Економічне зростання та післявоєнна відбудова України

Органам влади України слід подати судові позови проти осіб, організацій та іноземних держав, що мають відношення до провокації, спонсорства та втручання у військовий конфлікт на сході України через підготування позовів щодо компенсації збитків та втрат, спричинених з березня 2014 року. Крім жертв війни, знищення будівель, соціальної, технічної інфраструктури та економічно вигідних активів, позов також повинен покривати потенційну вартість екологічних збитків та засобів захисту населення, включаючи знищення фугасних мін та боєприпасів, що не розірвалися. Крім того, позов щодо компенсації України повинен включати 20,8 млрд. дол. США / 15,6 млрд. євро безпосередньо втраченого економічного прибутку через військовий конфлікт на Донбасі.

Урядові України та міжнародним спонсорам: програма післявоєнного відновлення Донбасу, окрім відновлення попередньої економічної діяльності регіону, повинна першочергово зосереджуватися на економічному відновленні через новостворені види та сектори бізнесу. Програма післявоєнної відбудови повинна бути реалістичною у визнанні довготривалого зміщення в економічній географії України у бік заходу, причому Донбас опиняється на периферії, далеко від торговельного кордону між Україною та ЄС.

Урядові України та Верховній Раді слід реформувати пенсійну систему країни та забезпечити її довготривалу стабільність, скоротивши навантаження пенсійних стягнень на місцеві фірми, зокрема, протягом післявоєнного відновлення.

Урядові України та міжнародним спонсорам слід сприяти економічному зростанню та підприємницькій динаміці, зафіксованій у ВПО Криму та Донбасу, створенню фірм через кредитування, скороченню бар'єрів щодо вступу та подальшого зміцнення конкуренції на ринку та створенню сприятливого законодавчого середовища.

Пенсії та соціальна інтеграція людей похилого віку та людей з особливими потребами

Верховній Раді слід прийняти закон про відміну прив'язки пенсій до статусу ВПО та відокремити пенсійне забезпечення від соціальних виплат, що надаються за територіальним принципом.

Міністерству фінансів, Міністерству соціальної політики та Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб слід розробити програму соціального страхування пенсіонерів в невідконтрольних державі територіях, які б передбачали надання соціального житла та соціальної допомоги. перевірити тимчасові гуртожитки для ВПО та вивчити можливості для розміщення більшої кількості потребуючих людей.

Міністерству соціальної політики та державної служби та Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, обласним адміністраціям слід розробити програми професійного навчання людей похилого віку та людей з особливими потребами та вивчити можливості для гідної роботи, включаючи часткову зайнятість та роботу на дому.

Муніципалітетам слід розробити програми обшинного садівництва, яке б дозволило пенсіонерам та іншим зацікавленим особам вирощувати фрукти, овочі та квіти.

Надлишок продукції можна також продавати, а отримані доходи використовувати на розвиток соціальних ініціатив в межах общини, в тому числі читацькі клуби, ігрові майданчики, комп'ютерні класи тощо. Це також могло б допомогти боротися з наслідками посттравматичного синдрому та іншими проблемами душевного здоров'я. Як було доведено багатьма результатами дослідження, общинне садівництво дуже сприяє душевному здоров'ю та добробуту людей.

Медична допомога

Міністерству охорони здоров'я та Верховній Раді слід офіційно скасувати прив'язку надання медичної допомоги до реєстрації за місцем проживання.

Міністерству фінансів, Міністерству соціальної політики, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб слід включити цивільних громадян із пораненнями, отриманими за час збройного конфлікту, до спеціальної категорії цивільних ветеранів та надати максимум можливостей для отримання медичної допомоги та сприяння у працевлаштуванні.

Міністерству фінансів, Міністерству соціальної політики, Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб слід надати усім дітям, які перебували на непідконтрольних урядові територіях, статус дітей війни.

Міністерству охорони здоров'я та Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб слід організувати систему регулярного добровільного моніторингу душевного здоров'я ВПО та надати можливості лікування, навчання та отримання консультацій.

Права власності

Верховній Раді та уряду України слід започаткувати державну організацію зі спеціальним мандатом для пропозиції належної компенсації ВПО за втрачене майно; впровадити юридичні механізми для роботи з питанням права власності ВПО; внести поправки до Цивільного процесуального кодексу для продовження статусу вимог щодо права власності для ВПО.

Уряду України слід надати **Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб** належні ресурси, що дозволяють йому збирати та зберігати інформацію щодо майна ВПО на непідконтрольних державі територіях; створити належне підґрунтя для потенційних позовів щодо компенсації ВПО, зібравши дані про майно на непідконтрольних державі територіях через супутникові зйомки та інші свідчення.

Консолідація зусиль НДО, органів влади та організацій

Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб слід забезпечити публічне обговорення щодо розробки програм та стратегій.

Обласним адміністраціям та муніципалітетам, НДО та міжнародним організаціям слід запровадити підхід «Гостинне місто», щоб зробити місто чи область більш прихильними для мігрантів та ВПО, яке може включати картографію усіх безкоштовних послуг та можливостей у місті (як-от продовольчі банки, читацькі клуби, танці, прогулянки тощо) та створення платформ для вибудовування соціальних мереж та волонтерської діяльності.

Подяка

Ми висловлюємо подяку усім внутрішньо переміщеним особам, які взяли участь в дослідженні та присвятили нам свій час, а також представникам місцевої влади, НДО, Міжнародній організації з міграції та іншим міжнародним організаціям за розмову та інтерв'ю.

Також дякуємо колегам, які допомагали проводити опитування: Марії Колоколовій (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна), Михайлу Савві, Вікторії Середі (Український католицький університет) Ларисі Пригун, Наталії Дудич за їхню допомогу та нашим партнерам НДО – «Доброчин», Донбас СОС і «Чернігівському центру з прав людини» та Платформі культурних ініціатив «Ізоляція».

Також дякуємо членам Консультаційної ради проекту: доктору Світлані Бабенко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), професору Білу Боурингу, доктору Джону Раунду, доктору Сарі Уїтмор та професору Стефану Вольфу.

Також хочемо подякувати Британській Раді з питань мистецтва та гуманітарних наук разом із Партнерством з вирішення конфліктів, подолання злочинності та вивчення питань безпеки за їхню фундацію дослідження (грант AH/P008305/1).

Список літератури:

- Ash, T, Gunn, J., Lough, J, Lutsevych, O., Nixey, J., Sherr, J., Wolczuk, K. (2017) 'The Struggle for Ukraine', Chatham House Report October 2017, <https://www.chathamhouse.org/publication/struggle-for-ukraine>
- Crossing the line of contact monitoring report. June-July 2017. The Right to Protection http://vpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/Crossing-the-line-of-contact_1.pdf
- Protecting the rights of Ukraine's internally displaced people. Norwegian Refugee Council 2017 https://www.nrc.no/globalassets/pdf/briefing-notes/protecting-the-rights-of-ukraines-internally-displaced-people/briefing-note_protecting-the-rights-of-ukraines-internally-displaced-people.pdf
- Holt, E. (2015). Health care collapsing amid fighting in east Ukraine. *The Lancet*, 385(9967), 494.
- Міністерство соціальної політики України, 23 березня 2018 р. <http://www.msp.gov.ua/news/15003.html>
- Kuznetsova, Irina. Three Years After Displacement: the Everyday Lives of Ukraine's IDPs. 2017. Zenodo. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1210053>
- VanMetreL.,SteinerS.,HaringM.Ukraine'sInternallyDisplacedPersonsHoldaKeytoPeace.Atlantic Council 2017 <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/ukraine-s-internally-displaced-persons-hold-a-key-to-peace>
- TSN.ua 10/10/2017 <https://ru.tsn.ua/ukrayina/na-kirovogradschine-pustuet-obschezhitiedlya-pereselencev-iz-zony-ato-i-kryma-1009795.html>
- UNHCR October 2016. Ukraine. Refugees and internally displaced people with disabilities. <http://unhcr.org.ua/attachments/article/317/UNHCR%20UKRAINE%20Disabilities%20Update%20OCT16%20FINAL.pdf>
- UNHCR October 2017. Fact sheet. <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Ukraine%20Fact%20Sheet%20-%20October%202017.pdf>
- Roberts, B., Makhshvili, N., Javakhishvili, J., Karachevskyy, A., Kharchenko, N., Shpiker, M., & Richardson, E. (2017). Mental health care utilisation among internally displaced persons in Ukraine: results from a nation-wide survey. *Epidemiology and psychiatric sciences*, 1-12.
- Current state of the rights and freedoms of internally displaced persons in Ukraine. Stakeholders' Report. 2017 http://vpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/04/UPR_IDP_eng.pdf
- Stepurko, T., Pavlova, M., Gryga, I., & Groot, W. (2015). Making patients pay: informal patient payments in Central and Eastern European countries. *Frontiers in public health*, 3.
- UNHCR March 2017. Ukraine. Key messages on internal displacement. <http://unhcr.org.ua/attachments/updates/2017%2003%20UNHCR%20UKRAINE%20Key%20Messages%20Briefing%20Note%20FINAL%20EN.pdf>
- Williams, C. C., Round, J., & Rodgers, P. (2013). *The role of informal economies in the post-Soviet world: The end of transition?*. Routledge.
- Breaking the Impasse. Reducing Proacted internal displacement as a collective outcome. Case Studye Ukraine. OCHA https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/breaking_the_impasse_case_study_ukraine_en.pdf

Для подальшої інформації звертайтеся: i.kuznetsova@bham.ac.uk

Більше інформації про наш проект: www.idpukraine.com

Автори:

Доктор Ірина Кузнєцова – науковий співробітник Школи географії, Землі та наук про навколишнє середовище Університету Бірмінгема, головний дослідник проекту. В даний час її дослідження зосереджені на питаннях примусового переміщення в сучасній Україні - це стосується внутрішньо переміщених осіб всередині країни (фінансується АНРС), а також біженців з України в Росію (фінансується Британською академією). Також вона керує проектом «Питання психічного здоров'я та благополуччя внутрішньо переміщених осіб в Україні» (Wellcome Trust / UoB). Дослідницькі інтереси І. Кузнєцовой включають міграцію, здоров'я та критичний урбанізм.

Професор Оксана Міхеєва – керівник кафедри соціології в Українському Католицькому Університеті (м. Львів). До 2014 року працювала в Донецькому державному університеті управління. Коло наукових інтересів: історичні аспекти девіантної та делінквентної поведінки, урбаністичні студії, вивчення мотивації добровільної участі у збройному конфлікті на сході України, процеси соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб з окупованих частин Донецької та Луганської області та анексованого Кримського півострова.

Професор Рілка Драгнєва-Льовєрс – професор міжнародних правових досліджень в Школі Права Університету Бірмінгема. Коло наукових інтересів: регіональна інтеграція, зовнішня політика ЄС, правова реформа та міжнародна дифузія норм з спеціалізацією передусім на Східній Європі.

Доктор Гулара Гулієва – викладач Школи права Університету Бірмінгема. Коло наукових інтересів: дослідження в сфері Європейського права з додатковим акцентом на правах людей, зокрема етнічних меншин.

Доктор Влад Михненко – доцент кафедри сталого міського розвитку Коледжу Святого Петра Університету Оксфорда. Коло наукових інтересів: поглиблене вивчення географічних та політичних аспектів економіки, дослідження сучасних капіталістичних соціальних формацій, які розуміються як високо динамічні та інноваційні, однак залишається просторово нерівними, різнобарвними та такими, що продукують різноманітні кризи.

